

**Balázs Lajos**

## **Semmi sem véletlen. Vágyak és tárgyak összefonódása a párkereső jóslásokban**

Valahányszor a népi műveltség szimbólumairól, sajátosan az emberi élet sorsfordulóihoz kapcsolódó rítusok jelképeiről írtam, a dolgok látászati irracionális ellenére is azt próbáltam felszínre hozni, hogy a jelképekként választott tárgyak, anyagok, dolgok nem véletlenül kerülnek be egy sajátos nyelvzetbe.

A párkereső jóslások rejtélyes, ám mégis egyértelmű tárgyi világának értelmezése során is valami hasonlót fedezek fel. Előbb azonban néhány szót a párkeresésről kell mondanom. Egyszerűen szólva, a párkeresés törekvés, mely egyik ellenállhatatlan emberi vágyunk megvalósulására irányul. Akár egyféle történelmi kategóriának is nevezhetjük, hisz korról korra változik, de térségről térségre, etnikumról etnikumra módosul, s műveltségszinttől, társadalmi berendezkedéstől függő módozatai tagadhatatlanok. Ellenállhatatlan vágyunk egyrészt, mert rejtett ösztönök, biológiai érettség, másrészt mert társadalmi elvárás, sőt spirituális készítetés is vezérlik. A párkeresés a paraszti társadalomban tudatforma és küldetés, mi több, a paraszti tudatforma egyik konkrét, egzisztenciális következményekkel járó megnyilvánulása. Ezt bizonyítják a mesék végkifejletei is, pontosabban a mesehősök küzdelmei, a próbatételek teljesítése.

Mindezen túlmenően rejtőzik még valami a lélek mélyén is, egy adott életkor, nem lelkivilágában is, ami latensen munkál a tudatban. A párkeresésének és megtalálásának vágyára gondolok, ami korábban jelentkehet, mint maga a párkeresés.

Olyan vágyról van szó, ami az én szemléletem szerint folklór. Arról a vágyról mint érzéseggyüttesről, amely a házasságra érés ölében születik, aminek tartalma a soron következő jövő tervezése, annak álma és befolyásolhatósága képzetéből táplálkozik. Az a vágy, amit évtizedeken át egyazon emberi közösség körében folytatott kutatásaim alapján próbáltam körvonalazni tulajdonképpen akkortájt születik, amikor az addig élt állapot lezárásának biológiai, társadalmi, lelki motivációi megjelennek, amikor mentálisan is érlelődni kezd az egyénben az a felismerés, hogy más társadalmi állapot felé kell elmozdulni. Az egyén a korábbi állapothoz még erősen kötődik, a következő pedig tele van rejtéllyel, ismeretlennel, kétéllyel. A paraszti műveltségben ez a kényszer hívhatta életre a

ma már inkább játék gyanánt élő (de ki tudja?!) pártudakoló jóslásokat, és vélhetően ez a belső erő hozta be a párkereső jóslások csak látszatra sematikus világába a tárgyakat, eszközöket, anyagokat.

A párválasztás és lakodalom gazdag – az elválasztó rítusok közül a leggazdagabb – tárgyi világából most csak egy születet hasíthatok ki. Érthetően azt, amelyik a párkeresés, párválasztás vágya, reménye valamelyes megfoghatóságában, majd éltetésében szerepet játszik, és pedig a jóslási alkalmak keretében.

A jóslási alkalmak ideje egy külön kérdéskör, amit nehezen lehet megkerülni Terjedelmi okok miatt, ha nem is szólhatok róla, annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a leány férjhezmenetelére, párja találására vonatkozó jóslások jobbára a karácsony, újév – kiemelkedő időkezdő, évkezdő idő – körül torlódtak, sokasodtak. Az évkezdő a kíváncsiság hangulatát, a jósló praktikák gyakoriságát mindig fokozta és fokozza ma is, csaknem valamennyi nép kultúrájában. Azt is meg kell említenem, hogy az évkezdő időn kívül számtalan más alkalmat is találtam Csíkszentdomokoson, melyek időzáró/kezdő szereppel bírnak és csaknem egyazon célzatú jóslások alkalmai. Jósoltak, szintén hagyományosan, Szent András éjjelén, Katalinkor, Luca-napkor, húsvétkor, húshagyó kedden, a fonó lefogytakor (tavasszal), nagymosáskor és még sok más alkalommal is. Ezeket reményhosszabbító jóslásoknak is nevezhetjük, mivel az idő teltével a remény is „öregszik”. A jóslások, akárcsak a jókívánságok, a kezdet reményének, illetve egy új lelki lendület vételének hitében fogalmazódnak.

Talán sehol nem érhető annyira tetten, mint itt, hogy ez az idő a jövőt fürkésző sorsidő, valamint az, hogy a paraszti világszemléletben az idő aktív erő, mivel a jövővárással mindig elővetítenek valamit: azt, ami előre nem látható, de hiedelmekkel, mágikus praktikákkal mégis megjeleníthető. Így a párkeresés bizonytalanságában, kételkedő állapotában élő fiatalok számára a jövő egy nyitott lehetőséggé válik. És mindez pszichikai igény és lelki gondozás.

A jóslási módok és tartalmak nagy gazdagságát írtam le és elemeztem lakodalmas könyvemben.<sup>1</sup> Ezek alapján joggal mondhatom, hogy a párkereső jóslás vágya mint pszichikai szubsztrátum, a pártudakoló jóslási idő és a rítusok elvégzésében igénybe vett tárgyak, eszközök között létezik valamiféle rejtett összefüggés.

---

<sup>1</sup>Balázs 1994.

Konkrétra fordítva a szót, hadd soroljak fel (gyakorisági sorrendben) azokból az általam alapelemeknek nevezett tárgyakból, eszközökből, anyagokból, melyeket a csíkszentdomokosi jóslási, pártudakoló praktikákban azonosítottam: papírcédulák, kártya, gombócok, galuskák, csép vagy keresztcsép, kávézacc, tojás, zab, férfi alsónadrág, székeyharisnya (a leány apjáié), almahéj, búza, árpa, laska, kenyér, *örömcérna*, *örömmadzag* vagy *keresztmadzag*, patakvíz, karó, tükör, ólom, szöszbábu, szöszgomolya, almamag, *pityóka*, gyufa, *ponkostor*, sótlan kenyér, víz, mosdóvíz, zsebkendő, lucaszék, levágott ág, fadugvány, kalács, tyúk keresztcsontja, lábnyom (ti. föld a lábnyomból), körtefa, *fácskadarabok*, nyüst, kovásztalan kenyér, gyűrű, férfikabát stb.

Egy tárgylista tehát, melynek darabjai között, a szigorúan vett fizikai és kémiai tulajdonságok alapján alig van valami kapcsolat. Akkor meg hogyan kerültek egymás mellé? Milyen szempont szerint kerültek be a rítusokba? Egyáltalán létezik-e valamilyen szempont, ami alapján ezekre esett a választás? És kik választották?

Nos, köztudott, hogy a párválasztásban két különböző nem érdekelt. De az is, hogy a párkeresés, pártudakolódás specifikuma nem azonos a két nem között. A párkereső, pártudakoló jóslások elsősorban a leányok mint nemi és kori kategória életében játszanak szerepet (hangsúlyosan leánygond), ami bizonyára összefügg a sajátos női természet egyik közszájon forgó megnyilatkozásával, a kíváncsisággal. De a nő társadalmi mozgásterével, a párválasztásban meghatározott, limitált szerepével is. Ez az, ami merőben megkülönbözteti a párválasztás nemi attitűdjét. A férfi párválasztása más szempontú és más természetű. Érdekesen jelentkezik ez például a népmesében: függetlenül attól, hogy milyen rangú az ifjú, számára a párválasztás küldetés. Eszességével, ügyességével, erejével stb. minden akadályt legyőz a leányért, és ehhez kellenek neki eszközök, tárgyak, de amúgy a leányról, jövőbelijéről alig tud valamit. Felvállalja érte a küzdelmet, noha igen gyakran még vizuális képe sincs róla. De úgy tűnik, hogy ennek nincs is jelentősége. Küzdelmében nem ez motiválja. Egyébként a leányt nem is maga választja, hanem odaadják neki küzdelme jutalmául. Máskor pedig, mint például Árgyilus királyfi, apai utasításra indul el, ami így hangzik: „Te vagy a legnagyobb és a legidősebb, neked meg kell házasodnod. De olyan gyermeket kell elvened, aki anyától nem született, és vízben nem mosakodott.”

A fentiekkel ellentétben a pártudakoló jóslások arról árulkodnak, hogy a hús-vér leány, aki számára a pártalálás nem küldetés, hanem rendeltetés, jövőendő férjéről, házasságáról, asszonyi sorsáról alaposabban

akar tájékozódni. Meg akarja tudni, hogy fizikálisan ki lesz a jövődöbelje, milyen lesz a termete, bőre színe, hogy mi lesz a jövődöbeli neve, merre lakik a jövődöbeli, milyen emberi jellemében, vagyonilag, merre viszik férjhez, milyen lesz a haja színe, kihez hasonlít, idősebb lesz-e vagy fiatal, kedélyes vagy szótlan; meg akarja tudni, hogy mikor viszik férjhez, milyen betűvel kezdődik a jövődöbeli neve, milyen lesz vele a házaselete, hány gyereke lesz, milyen neműek lesznek a gyermekei, azt is, hogy koszorúsan megy-e férjhez, vagy elszöktetik; aztán azt is tudakolja, hogy ki megy először férjhez a családból vagy a leánytársaságból, hogy szeretni fogják-e egymást és egymásé lesznek-e a kijelöltek, sőt azt is, hogy ki lesz az após, anyós? Más szóval csupa tipikusan női kérdés vetődik fel.

Ehhez a sokféle tudnivalóhoz kellene a tárgyak! Az expresszív műveltség tárgyai. Ezek után azt is megfogalmazhatom, hogy a pártudakoló jóslások igen összetett lelkiségből fakadó folklóralkotások: a nő nemi érettségének, a megtermékenyülésre kész állapotba való jutásának, a férfi partner várásának, egyfajta belső bizsergés tudatosulásának tükrözői. Aztán magának az átmenetel folyamatának elindítását siettető bűvölő mágia is. Örök törvény, hogy a célhoz megfelelő eszközöket kell rendelni. A jóslás eszközéül felhasznált tárgyak megszűnnek tárgyak lenni, jelbeszéddé válnak, egészen összetett mondatokká állnak össze, melyek valaki aktuális és specifikus kori állapotáról, vágyáról, érzelmeiről, reményeiről tudósítanak. Arról tudósítanak, hogy valaki/valakik esztendő teltével ismét megérett/megértek a korábbi állapotból való kiválásra, egy új, rendeltetészerű állapot fele való elindulásra, amihez társat keres/keresnek. Ez a tárgymondatok kommunikációja ebben a kultúrában épp olyan tökéletesen érthető, mint a szavakból építkező mondatoké. Azzal a különbséggel, hogy a jóslások tárgyai egy sajátos metafora-dominanciát hoznak létre a kommunikációban, melyben az én egy rejtjeles párbeszédet folytat az ismeretlennel: ki nem mondott szavakkal kérdez, és a tárgyak jelei által kap választ. Egy különös poézis!

Az általam közölt szentdomokosi pártudakoló jóslásokban mintegy 50 tárgy, anyag, lény fordul elő, és ezekből csaknem 40 a nő princípiumára, nemiségére, az erotikára, a másik nem, a férfi iránti vágyára utal. A teljesség igénye nélkül veszek szemügyre néhányat, összevontan, csak a tipologizálás látszatát keltve, hiszen mindenik tárgy az idő, vágy és esemény kontextusában egy-egy érdekes szinonimája a jóslási helyzetnek. Ahhoz, hogy a leány álmában megláthassa jövődöbelijét, mondjuk Szent András éjjelén, párnája alá férfi alsónadrágot, harisnyát (ti. a szé-

kely férfi viselet nadrágja), férfinadrágot, gatyát, kabátot (valamennyi az apja tartozéka), a vágott legény lábnyomát (ti. abból földet), búzát, zabot, sósperecet, almamagot, almát, kenyeret, férfizsebkendőt, báránybőr sapkát stb. tett. A vágott legény álombeli vizualizálását tehát férfi tartozékok, illetve termékenységszimbólumok exponálják.

A jósló praktikák igen sok változatában szintén jelentkeznek a gabonamagvak, de ugyanakkor jelen vannak a lisztből készült termékek (kenyér, kalács, laska, gombóc stb.), almahaj, tojás, de dugványok, faágak, keresztcsép, karó, ostor, körtefa, fácskadarabok, gyűrű, női lábbeli (cipő, papucs) stb.

Bernáth Béla egész könyvet, több tanulmányt írt a szerelem titkos nyelvéről<sup>2</sup>, tanulmánykötet jelent meg az erotikus jelképekről, *Erosz a folklórban*<sup>3</sup> címmel, Ivan Evseev *Simboluri folclorice* című munkája sem szűkölködik hasonló adatokban, hogy csak ennyit említsek. Ezekből idézek néhányat a szentdomokosi pártudakoló jóslások tárgyait értelmezendő.

A fa, női princípium, vessző, ág, dugvány – a leány éréseinek jelképei – formájában varázsló eszköz, mind megtermékenyülést várnak. „A fák grammatikailag is általában nőneműek – írja Bernáth –, ami összefügg azzal, hogy termést, gyümölcsöt hoznak,”<sup>4</sup> de a belőle készült eszközök (cséphadaró, keresztcsép, ostor, balta és fejszenyel, karó stb.) „maszkulin jelentésű”<sup>5</sup>-ek. A gyümölcsöket, különösen a pirosakat (alma, cseresznye, meggy stb.) a szerelmi vonzódás jeleként értelmezik (más népek is). Az alma az élet és a szerelem legrégebb szimbóluma az emberiség történetében. „Előrejelző praktikákban gyakori – írja Evseev –, az álmok szimbolikájában határozott erotikus vagy férj iránti vágyat sugall. A körte az érzékiség gyümölcse, ízének, aromájának, zamatának, nőies formájának köszönhetően.”<sup>6</sup> Az almahaj a szüzesség jelképe. A domokosi pártudakoló jóslás különös allegorikus ábrázolása az esetnek: *Újévkor az almának a haját lehántották, úgy, hogy ne szakadjon el. A leány fején átvetik, (kiemelés tőlem) és amilyen betű kialakul, avval kezdődik a szeretőjének a neve.*

A fejen való átdobás, a hát mögé dobás gesztusát emeltem ki, ami szerintem azt jelenti, hogy „szeretném már magam mögött tudni” (ti. a

<sup>2</sup> Bernáth 1986.

<sup>3</sup> Hoppál–Szepes 1987.

<sup>4</sup> Bernáth 1986.

<sup>5</sup> Bernáth 1986.

<sup>6</sup> Evseev 1987: 29.

szüzességet, leányságot). A gyermeket szülni kívánó asszony egy román népmesében almahajat eszik, és áldott állapotba kerül. Ne felejtjük el, hogy az első emberi szerelmi aktust, ami a Paradicsomkertben esett meg, a tudás és bűn almájának közös elfogyasztásával jeleníti meg az Ószövetség. Az almamag, általában az édes, sokmagú gyümölcsök a női termékenységgel társítottak.

A láb, így a lábnyom, a kiásott nyom is, Evseev értelmezésében, erotikus szimbólum, az emberi lény metonímiája, része, lenyomata az egésznek.<sup>7</sup> (Eszembe jut ama szólásmondásunk, hogy a nagyon szeretett, imádott embernek *a lába nyomát is megcsókolta/megcsókolná.*) Visszatérve Evseev gondolatmenetéhez, a láb fallikus szimbólum: mítoszok, mesék szólnak arról, hogy a hősnők teherbe estek attól, hogy az óriások lába nyomába léptek. A férfi lábnyomából szedett föld (amit a leány Domokoson rongyikába köt, és a párnája alá dug Szent György éjszakáján, hogy megálmodja a jövődöbelijét) Evseev szerint a szerelmi manipuláció eszköze is. Ettől már csak egy lépés a lábbeli – cipő, papucs, bakancs mint pártudakoló tárgy. *Újévkor az ajtót kinyitották, majd az ajtónak támaszkodtak, a cipőjüket kifűzték és a lábukból felfelé kirúgták. Ha a cipő a küszöbön belül esett, akkor azt mondták, a leány nem megy férjhez, ha pedig a küszöbre vagy azon kívül esett, azt, hogy férjhez megy.* Ebben a jóslásban két dologra kell odafigyelnünk: a cipőre mint a női nemi test jelképe, amibe beledugják a lábat (lásd a fenti értelmezést), és a küszöbre mint rituális térhatárra, ami olyan nagy hangsúlyt kap az esküvő során a menyasszony kivételekor, illetve a menyasszony búcsújában. Említhetném a tojást, ami olyan sok változatban van jelen a jóslásokban, és amiről olyan sok mindent tud és mond a néprajztudomány, úgyszintén a zabot, árpát, búzát, a női genitáliák jelképeit. Utolsónak a sült tyúk keresztcsontját említem. Evseev azt írja, hogy a tyúk és minden vele kapcsolatos szertartás ősi erotikus rítussal áll összefüggésben, a női termékenység jelképe, míg a kakas a férfi princípium állati megjelenítője.<sup>8</sup> (Zárójelben jegyzem meg, hogy mind a magyar, mind a román lakodalmak rituális étke a tyúk volt.)

A pártudakoló jóslások tárgyai nem jóslásokra készültek. Mint említettem, a jósló praktikákba integrálva megszűnt tárgyi lényegük, valamilye eufemisztikus metaforákká, szimbólumokká váltak, és az ebben a

<sup>7</sup> Evseev 1987: 34.

<sup>8</sup> Evseev 1987: 195

kultúrában élők hiedelme szerint képesek sorsokat befolyásolni (Kutatósi alanyaim közül meglepően sokan vallották, hogy esetükben a jóslás beteljesedett, és mások hasonló példáit is idézték.). A tárgyak, mihelyt szimbólumokká válnak egy-egy élethelyzet idejére, a közösségek „hozzá-idomítják” saját társadalmi és kulturális, illetve fizikai és biológiai környezetükhöz. Ez az idomítás a tárgyak metamorfózisának elindítója. Akár varázslatnak is mondható. Olyasmi, mint az a gyermekjáték, amelyik úgy kezdődik, hogy *Mondjuk, hogy...* És attól a pillanattól bármilyen általa elérhető tárgy bármi lehet, mert pillanatnyi érdekéhez, vágáéhoz idomítja, és hisz benne. Legyen a tárgy bármilyen egyszerű, egyenesen jelentéktelen, csodatevővé, varázseszközzé, sorsformáló erővé válik.

## Irodalom

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

BERNÁTH Béla

1986 *A szerelem titkos nyelvén.* Gondolat Kiadó, Budapest  
EVSEEV, Ivan

1987 *Simboluri folclorice. Lirica de dragoste și ceremonialul de nuntă.*

Editura Facla, Timișoara

HOPPÁL Mihály – SZEPES Erika (szerk.)

1987 *Erosz a folklórban – Erotikus jelképek a népművészetben.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest